

Мр Марија Јовановић
Филозофски факултет
Ниш

UDK-37.064
Изворни научни рад
НВ.LVIII 2.2009.
Примљен: 10. II 2009.

О ПОСТОЈЕЋОЈ КОМУНИКАЦИЈИ У НАСТАВИ И О НЕОПХОДНИМ ПРОМЕНАМА

Целокупни наставни процес може се схватити као процес међуљудске комуникације која је усмерена на васпитање и образовање, односно развој личности ученика. С обзиром на то да је основни циљ наставне комуникације стицање знања и развој личности, неопходно је да сви комуникациони поступци буду засновани на могућностима деце да прихвате, интерпретирају и усвоје комуникациону поруку. Усклађеност са психофизичким узрастом ученика, јасност и повратност, односно двосмерност, основни су услови успешног остваривања наставне комуникације. У раду су представљени резултати истраживања: ставова ученика и наставника о томе да ли су задовољни постојећом комуникацијом у настави и њихових предлога за промене постојеће комуникације у наставној пракси.

Кључне речи: комуникациони процес, настава, комуникација у настави, интеракција.

ON CLASSROOM COMMUNICATION AND NECESSARY CHANGES

Abstract *The entire instructional process can be viewed as a process of interpersonal communication aimed at educating and enhancing personality development of students. Since a basic aim of classroom communication is acquisition of knowledge and the development of personality, it is necessary that all communication procedures be based on the ability of students to receive, interpret and internalize a communicational message. Correspondency with students' psycho-physical age, clarity and feedback, i.e. two-way communication, are fundamental conditions for a successful classroom communication.*

Keywords: communication process, teaching, classroom communication, interaction.

О СУЩЕСТВУЮЩЕЙ КОММУНИКАЦИИ В ОБУЧЕНИИ И НЕОБХОДИМЫХ ИЗМЕНЕНИЯХ

Резюме *Процесс обучения можно рассматривать как процесс коммуникации, направленный на воспитание и образование, на формирование личности ученика. Поскольку основная цель учебной коммуникации - приобретение знаний и развитие личности ученика, при всех коммуникационных поступках необходимо учитывать возможности учеников получить, переработать и усвоить посылку коммуникации. Согласованность с психофизическим возрастом ученика, понятность и возвратность это основные условия успешной реализации*

учебной комуникации. В работе приводятся результаты исследования мнения учеников и преподавателей о качестве учебной комуникации и их рекомендации для улучшения комуникации в учебной практике.

Ключевые слова: процесс комуникации, обучение, комуникация в обучении, интеракция.

Теоријски оквир

Комуникација је сложен процес који одређује међузависност понашања учесника у васпитно-образовном процесу. Узајамност деловања, заузимање ставова и одређивање понашања, као основне карактеристике интеракције педагошке комуникације, омогућавају активније укључивање свих актера наставног процеса у реализацију и остваривање циљева и задатака васпитно-образовног рада.

Она има своје специфичности, које се морају уважавати, и темељи се на међусобној привлачности и емоционалним везама учесника, од чега зависи њена јачина и трајност.

Ефикасност наставе увек је условљена факторима наставног рада, те се проучавање педагошке комуникације мора темељити на чињеници да комуникација у настави није никаква аутономна и независна категорија, већ је израз утемељености наставе (добре или лоше). Педагошка комуникација у великој мери представља израз суштинског схватања наставе, њене организације, примењених дидактичких система наставе, постављених циљева и задатака, руководећих принципа и коришћених метода и облика рада. Процес осавремењавања и унапређивања педагошке комуникације, дакле, условљен је процесом унапређивања и осавремењавања целокупне утемељености наставе. Зато основу за остваривање квалитетне комуникације у настави треба тражити у самој бити наставног процеса. Једнострано сагледавање наставне комуникације не може пружити адекватне ни поуздане податке на којима би се могла темељити научна знања. Само правилним сагледавањем ове узајамне везе између утемељености наставе и комуникације у њој пружа се могућност за квалитетно и суштинско схватање педагошке комуникације и њених могућности.

О постојању узајамности између комуникације у настави и суштинске утемељености наставе, најбоље говоре следеће чињенице:

– С аспекта дидактичких принципа уочавају се, такође, изразите разлике у оствареној комуникацији. Тако, за принцип активности везујемо најквалитетнију комуникацију, док се о квалитетној комуникацији теже може

говорити приликом примене принципа рационализације и економичности. У првом случају, сам принцип подразумева добру комуникацију, док је у другом случају превасходни циљ постизање што квалитетнијих, унапред испланираних резултата на што економичнији и рационалнији начин.

– Примена различитих дидактичких система наставе пружа различите услове за организовање педагошке комуникације. Хеуристичка настава пружа могућности за остваривање такозване откривалачке комуникације, за коју је карактеристичан висок степен самосталности свих актера наставног процеса. Програмирана настава пружа, с друге стране, могућности за коришћење савремених средстава комуницирања и оспособљава учеснике да иду у корак са најсавременијим техничким достигнућима. Проблемска и егземплярна настава својом организацијом омогућавају коришћење различитих врста комуникације чији квалитет углавном задовољава потребу ученика за самосталношћу. Насупрот томе, менторска настава често намеће одређене облике комуницирања, чиме се директно утиче на квалитет и ефикасност оствареног контакта.

– Фронтални облик рада намеће наставној комуникацији једносмерни карактер, изразито слабу интеракцију и ограниченост у мењању улога учесника. Остали наставни облици превазилазе наведене недостатке у већој или мањој мери. Тако групни рад и рад у паровима омогућавају управо двосмерност и вишесмерност наставне комуникације, квалитетну интеракцију и размену идеја. Примена ових облика наставног рада због својих позитивних карактеристика и могућности које пружају у великој мери доприноси квалитету наставне комуникације.

Комуникација може бити показатељ општег стања наставе, њених својстава, али и један од фактора њене ефикасности. Сама усмереност наставе на организовање квалитетне наставне комуникације представља и темељ за остваривање ефикасног наставног процеса.

Ипак, не може се занемарити чињеница да је остваривање ефикасне комуникације у настави често отежано пасивним или неравноправним положајем ученика и немогућношћу да активно учествује у њој.

Активно учествовање ученика у наставним активностима јесте нужност, али и претпоставка успешног васпитно-образовног процеса, коме подједнако морају тежити сви његови актери. „Један од показатеља положаја и активности ученика јесте њихова улога у креирању наставних и осталих активности у школи, односно колико су извршиоци одређених радњи који им други креирају и намећу.“ (Каурин, 2008, 201) На основу тога, а с обзиром на специфичности процеса комуникације, може се рећи да ефикасност педагошке комуникације у великој мери зависи од умешности

наставника да ученика стави у позицију активног учесника васпитно-образовне делатности.

Од комуникације у настави зависи и само схватање и разумевање наставних садржаја, као и усвајање знања од стране ученика. Уколико пођемо од одређења да је педагошка комуникација „процес у коме људи креирају и шаљу сигнале које примају, интерпретирају и на које одговарају други људи“ (Brilhart, J. K., Galanes, G. J., Adams, K., 2001, 46), активно учествовање ученицима ствара повољне основе за правилно кодирање и декодирање порука и манипулисање повратном информацијом.

Интензивније учешће ученика у комуникацији има за резултат већу самосталност и креативност, развој стваралаштва, вештина, самореализацију и самоактуелизацију ученика, као и развој осталих педагошких вредности чијем достизању се тежи.

Најсложенији и најтежи задатак педагошке комуникације од којег зависи ефикасност наставе јесте изазивање активности. Да би се овај задатак реализовао, неопходно је да ученик буде мотивисан што се, пре свега, постиже коришћењем метода васпитног рада којима се ученици охрабрују и подстичу на учешће у наставним активностима. С аспекта метода, одлике комуникације које доприносе изазивању активности условљене су карактеристикама примењиваних метода. Тако комуникација у настави има одређене специфичности при коришћењу методе разговора, другачије при примени методе усменог излагања, а сасвим другачије при коришћењу методе демонстрације. У наведеним случајевима разликује се и интензитет интеракције, али и сам смер комуникације, што директно утиче на степен изазивања активности учесника. Ако упоредимо, на пример, методу практичних радова са методама цртања, писања и методом читања и рада на тексту, такође можемо уочити различитост карактеристика остварене комуникације и степена самосталног и активног учествовања ученика.

Квалитетно, примерено и ефикасно комуницирање у настави представља више од пола успеха. Колико је важно да наставник познаје садржај, исто је тако важно, ако не и важније, да наставник уз помоћ оваквог комуницирања пренесе, односно интерпретира садржај.

Педагошка комуникација као фактор ефикасности наставе мора имати стандарде на чијим темељима се заснива и целокупни васпитно-образовни рад: педагошка комуникација је циљу усмерена делатност; условљена је степеном оствареног кодирања; континуирани је процес; представља узајамни однос њених учесника; има етички аспект и културне границе и може се научити.

Целокупна комуникација у настави мора се заснивати на начелима јасности, целовитости, језгровитости, конкретности и тачности. То у непо-

средној наставној пракси значи да, ако желимо ефикасну комуникацију, морамо јасно и разумљиво излагати и разговарати, морамо водити рачуна о временској и садржајној целовитости исказа, издвојити оно што чини основу садржаја који се излаже, целокупно излагање заснивати на конкретности и тачности.

Такође, веома је важно знати да „комуникација у васпитним установама постаје ефикасна и привлачна, уколико се одликује постојањем услова за решавање објективних задатака, који се налазе пред човеком овог или оног узраста. За њене садржаје и форме организовања неопходно је уважавати узрасне особености, интересе и потребе како индивидуалне, тако и групне.” (Мудрик, 1997, 288)

Познато је да је наша школа недовољно ефикасна, да још увек није превазиђен традиционалан начин рада који се односи, између осталог, и на пасивну позицију ученика, неквалитетну и углавном једносмерну комуникацију. Ако узмемо у обзир све могућности које ефикасна комуникација пружа у васпитно-образовном процесу, и ако с друге стране знамо да се не можемо похвалити степеном развоја ове педагошке области код нас, онда морамо уложити више напора у њено унапређивање и усавршавање.

Имајући у виду значај комуникације за успех у настави, као и неке битне услове и захтеве који се постављају како би се комуникација у школи лакше успоставила и квалитетније реализовала, неопходно је њено систематичније и теоријско и емпиријско проучавање.

Један од начина за осавремењавање, усавршавање и подизање ефикасности наставе јесте управо расветљавање значаја педагошке комуникације и њено теоријско и емпиријско проучавање. На овај начин доћи ће се до нових, вреднијих теоријских и практичних знања и закључака чија ће примена у пракси допринети повећању нивоа ефикасности и савремености наставе. С обзиром на актуелност проблема и његов велики значај у савременој настави, ми ћемо се у овом раду бавити његовим расветљавањем како теоријски, тако и емпиријски.

Методолошки оквир

Истраживање има за циљ да утврди да ли су актери наставног процеса задовољни комуникацијом која се у настави остварује и да утврди њихове предлоге за унапређивање постојеће комуникације. У складу са циљем истраживања основни задатак је испитати, анализирати и упоредити мишљења ученика и наставника о постојећој комуникацији у настави, као и њихове предлоге за промену и унапређивање постојеће наставне комуникације.

Узорком истраживања обухваћено је укупно 550 ученика седмог и осмог разреда и 160 наставника из укупно осам школа са територије школске управе Ниш.

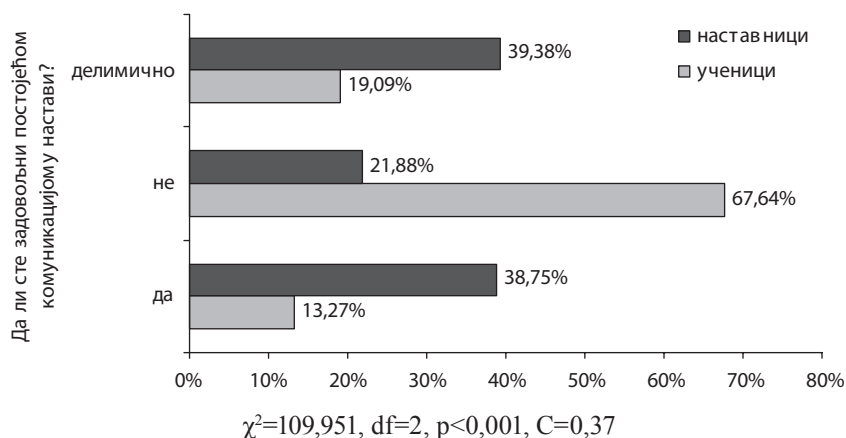
Резултати истраживања — анализа и интерпретација

Спроведено истраживање усмерено је на два основна питања:

– Да ли су наставници и ученици задовољни постојећом комуникацијом у настави?

– Шта променити у постојећој комуникацији како би она била квалитетнија и ефикаснија?

Графикон 1. Задовољство постојећом комуникацијом у настави?

Тестирањем постављене хипотезе χ^2 тестом утврђено је постојање статистички значајне разлике у одговорима ученика и наставника на питање да ли су задовољни постојећом комуникацијом: $\chi^2=109,951$, $p<0,001$, $df=2$. Ученици статистички чешће изражавају незадовољство постојећом комуникацијом (372, 67,64%), те је овај одговор статистички учесталији у односу на позитивни (43, 13,27%) и неопредељени (105, 19,09%). Код наставника је највише оних који су делимично задовољни постојећом комуникацијом у настави (39,38%), следе позитивни одговори (38,75%), и на крају негативни (21,88%), али са релативном близином учесталости. Поредиши појединачне одговоре, учесталост негативних одговора је статистички значајно већа код ученика ($p<0,001$), а позитивних и неопредељених код наставника ($p<0,001$). Разлог овако изразите статистичке разлике између ученика и наставника јесте вероватно висока уздржаност наставника да дају конкретан (позитиван или негативан) одговор. Наставници, свесни чињенице да су они креатори

О постојећој комуникацији у настави и о неопходним променама

наставне комуникације, не одговарају на ово питање искрено као ученици. Иако су актери наставне комуникације, ученици не играју одлучујућу улогу у планирању, организовању и реализовању комуникационих процеса. По нашем мишљењу, управо то је разлог за слободније и искреније одговарање на постављено питање, и добијање наведених резултата. Наставници, по нашем мишљењу, нису дали потпуно искрене одговоре и тако су допринели стварању лажне слике о преовладавању њиховог задовољства. Овакав закључак донели смо на основу квалитативне анализе одговора на последње питање у упитнику, које се односи на оно што би требало. С-коэффициент контингенције ($C=0,37$) говори о слабој повезаности, односно ниској корелацији.

Табела 1.2. Задовољство постојећом комуникацијом у настави (према полу)

Да ли сте задовољни постојећом комуникацијом у настави?	уч. мушки		уч. женски		наст. мушки		наст. женски	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Да	37	14,18	36	12,46	26	40,63	36	37,50
Не	174	66,67	198	68,51	13	20,31	22	22,92
Делимично	50	19,16	55	19,03	25	39,06	38	39,58
Укупно	37	14,18	36	12,46	64	100,00	96	100,00

Ученици $\chi^2=0,376$, $df=2$, $p=0,829$, $C=0,03$

Наставници $\chi^2=0,218$, $df=2$, $p=0,897$, $C=0,03$

Табела 1.3. Задовољство постојећом комуникацијом у настави (према локацији школе)

Да ли сте задовољни постојећом комуникацијом у настави?	уч. градска		уч. приградска		наст. градска		наст. приградска	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Да	36	13,79	37	12,80	34	42,50	28	35,00
Не	168	64,37	204	70,59	18	22,50	17	21,25
Делимично	57	21,84	48	16,61	28	35,00	35	43,75
Укупно	261	100,00	289	100,00	80	100,00	80	100,00

Ученици $\chi^2=2,851$, $df=2$, $p=0,240$, $C=0,07$

Наставници $\chi^2=1,387$, $df=2$, $p=0,500$, $C=0,09$

Код ученика нису утврђене статистички значајне разлике у одговорима на ово питање с обзиром на пол: $\chi^2=0,376$, $df=2$, $p=0,829$. Ученици без обзира на пол нису задовољни постојећом комуникацијом у настави (м.

пол – 66,67%, ж. пол – 68,51%) у највећем броју, док је најмање оних који изражавају задовољство постојећом комуникацијом (м. пол – 14,18%, ж. пол – 12,46%). У групи наставника, такође, није установљена статистички значајна разлика у одговорима с обзиром на пол: $\chi^2=0,218$, $df=2$, $p=0,897$. Обе групе наставника углавном одговарају да су задовољни и делимично задовољни постојећом комуникацијом, с том разликом да су наставници мушког пола чешће бирали позитиван одговор од својих колегиница (40,63% наспрам 37,50%).

Локација школе није значајно утицала на различитост одговора ученика на ово питање: $\chi^2=2,851$, $df=2$, $p=0,240$. Ученици обе средине истичу незадовољство постојећом комуникацијом у настави (у приградској средини више – 70,59%), док су у најмањем броју задовољни постојећом комуникацијом (градска – 13,79%, приградска – 12,8%). Добијени С-коэффициент контингенције ($C=0,07$) показује да корелација не постоји. Локација школе није значајно утицала ни на различитост одговора наставника на ово питање: $\chi^2=1,387$, $df=2$, $p=0,500$. Наставници из приградске средине дају малу предност одговору да су делимично задовољни постојећом комуникацијом (43,75% према 35,00%), док наставници градске дају предност одговору да су задовољни постојећом комуникацијом (42,50% наспрам 35,00%). Око петина испитаника у обе групе није задовољна постојећом комуникацијом. Добијени С-коэффициент контингенције ($C=0,09$) говори о изразито ниском интензитету корелације.

Табела 1.4 Задовољство постојећом комуникацијом у настави (према узрасту ученика)

Да ли сте задовољни постојећом комуникацијом у настави?	7. разред		8. разред	
	N	%	N	%
Да	42	14,19	31	12,20
Не	194	65,54	178	70,08
Делимично	60	20,27	45	17,72
Укупно	296	100,00	254	100,00

$$\chi^2=1,289, df=2, p=0,525, C=0,05$$

Фреквенција одговора испитаника у табели показује да не постоји статистички значајна разлика у одговорима на ово питање с обзиром на узраст ученика: $\chi^2=1,289$, $df=2$, $p=0,525$. Добијени С-коэффициент контингенције ($C=0,03$) показује да корелација не постоји. На оба узраста доминира негативан став о постојећој комуникацији, с тим да је он нешто изразитији код ученика 8. разреда (70,08% у односу на 65,54), док је у обе

О постојећој комуникацији у настави и о неопходним променама

групе позитиван одговор најмање заступљен (7. разред – 14,19%, 8. разред – 12,2%)

Табела 1.5. Задовољство постојећом комуникацијом у настави (према успеху ученика)

Да ли сте задовољни постојећом комуникацијом у настави?	одличан успех		врло добар успех		добар успех		довољан и недовољан успех	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Да	36	17,82	28	14,43	9	10,98	0	0,00
Не	129	63,86	122	62,89	57	69,51	64	88,89
Делимично	37	18,32	44	22,68	16	19,51	8	11,11
Укупно	202	100,00	194	100,00	82	100,00	72	100,00

$$\chi^2=22,934, df=6, p<0,001, C=0,200$$

Презентовани резултати истраживања: $\chi^2=22,934, df=6, p<0,001$ говоре о постојању статистички значајне разлике у одговорима ученика на ово питање с обзиром на успех с полугодишта. Код ученика, без обзира на успех који су постигли, преовладава негативан одговор, с тим да са опадањем успеха проценат негативних одговора изразито расте (одлични – 63,86%, добри – 69,51%, довољни и недовољни – 88,89%). Позитиван одговор се по заступљености налази на последњем месту код свих ученика, без обзира на успех. Процент позитивних одговора нагло опада са падом успеха (одлични – 17,82%, врло добри – 14,43%, добри – 10,98%, довољни и недовољни – 0%). С-коэффициент контингенције (C=0,2) говори о слабој повезаности, односно ниској корелацији.

Табела 1.6. Задовољство постојећом комуникацијом у настави (према стручној спреми наставника)

Да ли сте задовољни постојећом комуникацијом у настави?	виша СС		висока СС	
	N	%	N	%
Да	13	26,53	49	44,14
Не	11	22,45	24	21,62
Делимично	25	51,02	38	34,23
Укупно	49	100,00	111	100,00

$$\chi^2=5,165, df= 2, p=0,076, C=0,18$$

Статистички значајне разлике у одговорима на ово питање, с обзиром на ниво стручне спреме наставника, нису утврђене: $\chi^2=3,055, df=2, p=0,217$.

Ипак, треба запазити да је преко 44% наставника са високом стручном спремом задовољно постојећом комуникацијом у настави, док се на овај начин изјаснило свега 26,53% наставника са вишом стручном спремом. Наставници са вишом стручном спремом, чак 51% њих истиче да је делимично задовољно постојећом комуникацијом у настави, док је број оних који мисле на исти начин знатно мањи (34,23%) у групи наставника са високом стручном спремом. У давању негативног одговора на ово питање, обе групе наставника су прилично уједначене (виша – 22,45%, висока – 21,62%). Добијени С-кофицијент контингенције (С=0,18) говори о врло слабој повезаности, односно незнатној корелацији.

Табела 1.7. Задовољство постојећом комуникацијом у настави (према радном стажу наставника)

Да ли сте задовољни постојећом комуникацијом у настави?	радни стаж 1-10 год.		радни стаж 11-20 год.		радни стаж 21-30 год.	
	N	%	N	%	N	%
Да	17	33,33	21	36,21	24	47,06
Не	11	21,57	14	24,14	10	19,61
Делимично	23	45,10	23	39,66	17	33,33
Укупно	51	100,00	58	100,00	51	100,00

$$\chi^2=2,548, df=4, p=0,636, C=0,12$$

Анализа добијених резултата истраживања показују да између наставника са различитом дужином радног стажа не постоје статистички значајне разлике у одговорима на ово питање: $\chi^2=2,548, df=4, p=0,636$. Ипак, запажа се да је проценат задовољних наставника постојећом комуникацијом у корелацији с дужином радног стажа.

Шта променити у постојећој комуникацији?

Квалитативном анализом одговора ученика и наставника на питање шта би променили у постојећој комуникацији, дошло се до података који нису много охрабрујући и који нам указују на неопходност предузимања конкретних активности на унапређивању и побољшању постојећег стања. На овај начин остварен је истраживачки задатак који се односи на испитивање, анализирање и упоређивање предлога ученика и наставника за промену и унапређивање постојеће наставне комуникације.

Наиме, од укупно 477 (86,73%) ученика који су се изјаснили да нису задовољни постојећом комуникацијом или су делимично задовољни (нису задовољни – 372, 67,64%, делимично – 105, 19,09%), конкретан одговор на

О постојећој комуникацији у настави и о неопходним променама

питање шта би променили у постојећој комуникацији дало је свега 30% (143 ученика). Од осталих 70% (334 ученика) добили смо одговор да је промена неопходна, али да не знају шта би променили.

Наставници истичу да је :

– *Постојећа комуникација* оптерећена је великим бројем ученика у одељењу (и преко 30), те сматрају да се о квалитетној комуникацији у таквим околностима и не може говорити. Наставници истичу да је оптималан број ученика за организовање квалитетне наставне комуникације до 20.

– *Комуникација у настави* оптерећена је и обимом наставног градива који је предвиђен годишњим планом и програмом и које се мора реализовати. Тако су наставници доведени у ситуацију да им је циљ рада, пре свега, реализација наставног програма, те је и сама комуникација тиме детерминисана. Недостатак времена које се услед овакве ситуације јавља директно утиче на комуникацију која се реализује у настави. Флексибилност у наставном раду омогућила би наставницима могућност да организују квалитетнију комуникацију у настави, прилагоде је појединцу и остваре интеракцију у комуникацији.

– *Наставници такође истичу* да сами нису адекватно оспособљени за остваривање квалитетних комуникационих модела јер им је дидактичко-методичко образовање које су стекли током школовања било окренуто традиционалној настави у којој доминира једносмерна и вербална комуникација. Бољом интеракцијом у настави превазишли би се многи проблеми. Постојећа комуникација би постала квалитетнија организовањем семинара на којима би наставници развили комуникативне компетенције и вештине организовања и реализовања квалитетне комуникације на часу. Васпитање за толеранцију и семинари могу да помогну наставницима да побољшају квалитет комуникације на својим часовима.

– *Наставници сматрају и* да је неопходно будућим просветним радницима омогућити да у току школовања стекну неопходна знања из области педагошке комуникације. То би се могло постићи увођењем педагошке комуникације као обавезног предмета на факултету.

Конкретне одговоре ученика анализирали смо квалитативно и представимо их у виду ранга по њиховој заступљености:

– *Комуникацији у настави недостаје слобода изражавања.* На часовима на којима и постоји изванредан степен слободе изражавања, не подразумева се и дискутовање на одређену тему, размена мишљења, већ се наставници понашају као да се ради о нечему мање важном, не обраћају пажњу на то и настављају рад, не узимајући у обзир изражена мишљења ученика.

– Да ли ће се на часу остварити двосмерна комуникација, зависи пре свега од расположења наставника, као и његове жеље да ученике укључи у овај процес.

– Наставна комуникација ученике не мотивише да активно учествују јер у њој не владају равноправни односи и међусобна сарадња.

– У комуникацији у настави недостаје приступ, који би омогућио учешће већег броја ученика у комуникацији, а недостаје и разумевање за потребе ученика, њихове могућности, жеље и осећања. Фаворизовање најбољих ученика и њихово истицање доминира.

– Укључивање ученика у комуникацију не зависи од самих ученика, већ су наставници ти који одлучују о свему, и то попуно самостално из личних разлога који су често не педагошки.

– Комуникацију у настави често карактерише монотонија и потпуно одсуство иновација, недостају хумор, осмех, опуштена атмосфера.

– Ученици истичу да они сами нису у стању да се активно укључе у комуникацију на часу, јер се плаше грешака, страхују од наставника. Истичу да су од првог разреда навикнути на једносмерну комуникацију и пасивну улогу, те да им је тешко да прихватају нове комуникационе моделе. Једносмерна комуникација је по њима лоша, али се у њој осећају сигурно (нема страха, неуспеха, грешака), те се зато тешко одвајају од ње.

По мишљењима ученика, све ово је неопходно променити како би се квалитет наставне комуникације подигао на виши ниво, а самим тим би настава постала ефикаснија.

Резултати које смо добили могу се довести у везу са резултатима досадашњих истраживања у области комуникације. Треба нагласити да су досадашња истраживања била усмерена само на осликавање постојећег, чињеничног стања у овој области без дубље анализе узрока и последица и без критичког осврта који би допринео унапређивању комуникације у настави. Наше истраживање је управо усмерено на ове аспекте проучавања педагошке комуникације.

Резултати бројних истраживања вербалне комуникације како у свету (Measel and Mood, 1972; Furst and Amidon, 1968; Братанић, 1987, 1990; Марентич-Пожарник, 1978, 1987), тако и код нас (Шевкушић, 1991, 1992) показују да постоји раскорак између стања у пракси и постављених циљева и задатака васпитно-образовног рада. Наставници недовољно познају облике и моделе комуникације са ученицима, као и развојне могућности и потребе учесника комуникације. „Чињеница да је комуникација типично асиметрична, тј. зависна од наставника (две трећине изјава наставника у односу на једну трећину изјава свих ученика у одељењу) је донекле

разумљива јер наставник дефинише ситуацију и одређује правила, што произлази из његовог статуса одраслог и ауторитета знања.“ (Шевкушић, 1995, 157)

Бенет је на основу већег броја систематских посматрања наставне комуникације дошао до следећих закључака: „недирективни модел комуникације доприноси: позитивнијим ставовима ученика према школи и школском реду, бољој дисциплини ученика, бољим међусобним односима, развоју иницијативе код ученика.“ (Benet, 1976, 89)

Квалитативном анализом одговора наставника дошло се до резултата који се углавном поклапају са резултатима експерименталног истраживања *ефикасности интерактивног учења у настави – експериментална провера*. Овим истраживањем наиме, [...] „показало се да интеракција као наставна комуникација доноси врло високе резултате на плану памћења чињеница, издвајања битног од небитног и схематског приказивања [...]. У експерименталном истраживању је потврђено да наша традиционална настава има високе квалитете, али да је интеракција управо оно побољшање које та настава потребује.“ (Сузић, 2006)

Налази истраживања Спасеновић и Милановић-Наход такође се у великој мери поклапају са резултатима нашег истраживања. „Налази овог истраживања показују да би ученици желели да наставници имају више разумевања за младе и њихове личне проблеме, да више поштују мишљења ученика, да са наставницима могу да разговарају и о проблемима који нису везани за градиво, што све указује на потребу за квалитетнијом комуникацијом између ученика и наставника.“ (Јоксимовић, 2004, 6)

Закључна разматрања

Сумирајући резултате истраживања можемо закључити да и те како треба побољшати и усавршити комуникацију у настави. Резултати показују да актери наставног процеса углавном нису задовољни постојећом комуникацијом, као и да се мишљења ученика и наставника о постојећој комуникацији у настави статистички значајно разликују. Док наставници дају малу предност одговору да су делимично задовољни постојећом комуникацијом над одговором да су задовољни, ученици истичу у великом броју да нису задовољни постојећом комуникацијом. На различитост одговора на ово питање утицао је успех који су ученици остварили на полугодишту.

Чињеница да велики број испитаника у обе групе наводи да је неопходно мењати комуникацију у настави, али да не наводи (не зна) предлоге како то учинити, говори о веома ниском нивоу упућености свих актера у овај проблем. С обзиром на то да су наставници показали веома малу спремност да дају одговор на ово питање (мање него ученици), поставља се

питање како очекивати побољшање квалитета комуникације у настави када сами наставници не изражавају чак ни заинтересованост за промене у овој области. Као руководиоци васпитно-образовних активности у школама, наставници имају неограничено велике могућности за интервенисање у области наставне комуникације, које би доприносиле не само њеном унапређивању и усавршавању, него би директно утицале и на ефикасност целокупног васпитно-образовног рада. Суочени са чињеницом да им недостаје теоријско знање, али и комуникациона компетенција, наставници истичу да је неопходно интервенисати најпре у домену едукације, па тек онда очекивати позитивне промене у пракси.

На основу констатованог стања намеће се потреба да сви актери наставног процеса упознају најбитније претпоставке ефикасне педагошке комуникације како би она постала реалност наших учионица:

– Остваривање ефикасне педагошке комуникације у настави отежава велики број објективних и субјективних фактора. То су најчешће: непажња и недостатак концентрације; нејасноће у захтевима; стрес, умор и анксиозност; етикетање, суђење и анализирање других и себе; омаловажавање личности; порицање личне одговорности; наређивање и критиковање; нападање; наметање свог мишљења или воље; нејасно изражавање; претерани критицизам; унапред формиране предрасуде и претпоставке о теми разговора или о особама са којима се комуницира; ометајући фактори средине.

– Фактори који су значајни у креирању атмосфере ефикасне комуникације у настави јесу: узајамно поштовање, равноправност свих саговорника, искреност и поштење, уважавање потреба (сопствених и туђих) и др.

– У ефикасној педагошкој комуникацији у настави треба тежити: двосмерности, усклађености комуникације са психофизичким узрастом ученика, подстицању мишљења, развијању говора, стварању могућности избора, пружању нових знања, размењивању идеја и осећања, подстицању процеса решавања проблема. Усклађеност са психофизичким узрастом ученика, јасност и повратност, односно двосмерност, основни су услови успешног остваривања наставне комуникације.

– Ефикасна педагошка комуникација у настави остварује се применом: активног слушања, успостављањем и одржавањем квалитетног односа са саговорником, искреношћу; коришћењем јасних и кратких реченица и познатих речи, уважавањем повратне информације о разумевању поруке комуникације, усклађивањем вербалних и невербалних порука, уважавањем потреба и осећања свих учесника комуникације, изражавањем осећања, ставова и потреба, јасним изражавањем захтева, коментарисањем

понашања, а не особа, давањем подстицајних инструкција, постављањем питања и сл.

Без обзира на затечено стање, морамо истаћи да су предлози промена које истичу и наставници и ученици, иако у малом броју, ипак јако значајни јер указују на основне проблеме којима је наставна комуникација оптерећена. Сам процес унапређивања наставне праксе управо мора поћи од комуникације, од недостатака и тешкоћа са којима се суочава, те се резултати констатовани истраживањем могу оправдано сматрати значајним за реформу наставног процеса.

Литература

- Bennett, N. (1976): *Teacher style and pupil progress*, Open Books, London.
- Brilhart, J. K., Galanes, G. J., and Adams, K. (2001): *Effektive group discussion: Theory and Practice*, McGraw-Hill, New York, стр. 46.
- Јоксимовић, С. (2004): Комуникација у настави и психосоцијална клима у школи, *Педагогија*, бр. 2, Београд.
- Day, P. R. (1976): *Kommunikation in der Sozialarbeit*, Lambertus, Freiburg.
- Каурин, Ј. (2002): Ученик и наставна технологија, *Педагошка стварност*, бр. 3-4, Нови Сад.
- Measel, W. and Mood, W. (1972): *Teacher verbal behavior and teacher and pupil thinking in elementary school*, Journal of Educational Research, No. 3, Chicago.
- Мудрик, В. (1997): *Введение в социальную педагогику*, Институт практической психологии, Москва.
- Николић, Р. (2004): *Мogućnost савремене школе у развијању комуникативних способности ученика*, Комуникација и медији у савременој настави, Учитељски факултет, Јагодина.
- Retter, H. (2000): *Studienbuch pedagogische kommunikation*, Julius Klinkhardt, Bad Heilbrunn.
- Сузић, Н. (2006): *Ефикасност интерактивног учења у настави: експериментална провјера*, http://64.233.179.104/search?q=cache:vAFeBjfgYQYJ:www.seeeducoop.net/education_in...2/20/2006
- Ulich, D. (1976): *Padagogische Interaktion*, Theorien erziehrischen Handelns und sozialen, Lernen, Beltz Verlag.
- Шевкушић, С. (1995): *Принципи ефикасне комуникације у настави*, Настава и васпитање, XLIV, 1-2, Београд.